

Uddrag af Erindringer fra en barndom på Sømandshjemmet Gammel Havn.

Jens Otto Jensen

Trykt i Sjæk'len 2003

Jeg fik min drengetid under 2. Verdenskrig og på trods af, at Danmark ikke blev krigsskueplads, gav den os børn minder, som aldrig kan glemmes.

Afspærringer og legitimationskort

Der gik ikke lang tid efter tyskernes besættelse den 9. april 1940, før havnen blev afspærret. Jeg husker særligt afspærringen ved hjørnet af Havnegade og Stormgade, hvor der mellem Hotel Spangsberg og Westend var anbragt pigtrådsafspærringer og tyske skildrehuse. Lignende afspærringer var anbragt ved de andre tilkørsler til havnen. Når folk skulle på arbejde på havnen, skulle de på forlangende fremvise deres legitimationskort til vagtposterne. Min storebror og jeg fik vore legitimationskort udstedt, før vi fyldte 15 år, der ellers var grænsen tyskerne havde sat for, at man skulle have sådan et kort.

Mange er de gange, hvor vi måtte vise vore kort frem til vagterne for at komme hjem. Hver aften blev pigtrådsafspærringerne sat ud over nedkørslerne til havnen. Alle der skulle på havnen efter arbejdstids ophør blev afkrævet legitimation af vagterne.

FDF og KFUM-spejderne

Som næsten alle vesterbydrengene var min storebror og jeg medlemmer af FDF og KFUM, så vi havde ofte brug for vore passersedler til havnen.

I de år samledes ungdomsforeningerne i Esbjerg til mønstring på grønttorvet. Der blev marcheret gennem byens gader fra de lokaler, hvor foreningerne havde til huse, til grønttorvet. Det var altid første nytårsdag, og der deltog langt over tusind børn. Der blev så holdt en tale til os børn, og jeg har ofte tænkt på det ansvar, de ledere må have følt.

Det er måske ikke så mærkeligt, at møderne altid blev afsluttet med et fader-
vor.

Alsang

Der blev også arrangeret »Alsang« på byens torv, hvor man mødtes til afsyngelse af fædrelandssange. I dag kan det synes utænkeligt, at en hel by kan samles på byens torv til afsyngelse af fædrelandssange, men det var meget brugt under besættelsen. Tidspunkterne for afholdelse af Alsangen blev offentliggjort i dagbladene, og det blev altid afholdt om eftermiddagen, så folk kunne nå hjem inden spærretiden, som tyskerne indførte under generalstrejkerne. Når »Altid frejdig når du går« var afsunget som sidste sang, begav forældre med barnevogn og mindre børn i hånden sig hjemad til mørkelægningen for de nedrullede gardiner.

Bomber og skud på havnen

Da Danmark blev besat af tyskerne, var man som dreng først imponeret af alle de mange soldater og alle de mange køretøjer og kanoner, de slæbte med sig. Første gang jeg husker, at krigen ikke bare var skrålende tyske soldater, der marcherede rundt i byens gader, var den 15. oktober 1941.

Jeg var kommet hjem fra skole og stod oppe på første sal på Sømandshjemmet. Der kom nogle lavtflyvende flyvemaskiner, men der var ikke blæst luftalarm. Pludselig lød der kraftig skydning, og jeg kikkede ud af vinduet ned mod havnen og så flyverne med Royal Air Force-mærkerne, som vi kendte så godt fra de huer, vi gik med. De tre lavtflyvende engelske flyvere smed bomber mod Dampcentralen, og der faldt bomber ved beddingen. Der blev skudt med maskingevær fra flyverne, og Sømandshjemmet blev ramt.

Kutter Eilif, der var på bedding, blev ramt, og kutter Valib der lå i Dokhavnen ved mastekranen, blev bomberamt. Tre af havnens arbejdere blev dræbt under angrebet.

Vagtkorps, luftalarm og beskyttelsesrum

At det kunne ske i Danmark, var sikkert et chok for mange og vel også for lederne af Esbjerg Havn. Der blev oprettet et vagtkorps for virksomhederne på havnen bestående af to til fire mand fra hver virksomhed. De skulle fungere som kenderne af arbejdspladsen, hvis havnen skulle blive bombemål, eller der skulle opstå brand eller andre skader forårsaget af nedfaldende luftværnsgranater. De fleste allierede bombeflyvere på togter mod Tyskland overfløj Esbjergområdet, og tyskerne havde mange lufværnsstillinger placeret rundt om byen. Overflyvningerne skete mest om natten.

Der var nætter, hvor der var luftalarm flere gange, og i mange og lange perioder var det hver nat.

Sømandshjemmets kælder blev gjort til vagtcentral for vagtmændene. Bybergs tømrer afstivede kælderrummene med store stykker tømmer, og over lyskasserne blev der opsat store bænke, der blev fyldt med sand. Langs væggene i kælderen blev der opsat knagerækker til brandøkser, stålhjelme og gasmasker, og der blev installeret en telefoncentral med forbindelse til lignende steder i byen og med eget ledningsnet uden om det almindelige telefonnet. Hver gang luftalarmen lød over Esbjerg, mødtes vagtmændene i Sømandshjemmets kælder. Der var ellers udgangsforbud, når der var luftalarm, men de havde en passer-seddel, der gav dem adgang til havnen, når de viste den til vagten ved Hotel Spangsberg.

Kælderen var også beskyttelsesrum for beboerne på Sømandshjemmet, så vi fik et nært forhold til vagtmændene, og for os børn var det spændende at se dem iklæde sig deres gule kedeldragter med alt udstyret, når de skulle ud på patruljering af havnens virksomheder under

luftalarmer, og at høre dem berette om deres oplevelser, når de kom tilbage.

Fiskeriet blomstrer

I den første tid efter den 9. april 1940 lå fiskeriet stille.

Alle var chokerede og spændte på, hvad tiden ville bringe.

Men det tog ikke lang tid, så blomstrede fiskeriet gevaldigt op. Det blev aftalt med tyskerne, hvor der måtte fiskes, og da der var stor fiskerigdom i Nordsøen de år, og fiskerne fik gode priser for deres fisk, fik fiskeriet en økonomisk opblomstring på trods af indskrænkninger af fiskepladserne, petroleumsmangel og rationering af brændstoffet til kutterne. Fiskene blev afsat til tyskerne, og transporten foregik med jernbane og fiskebiler. Det medførte stor aktivitet på havnen, og havnens værksteder var travlt beskæftiget med såvel nybygninger som isætning af nye og større motorer.

En del kuttere, der havde haft dam for at kunne bringe levende rødspætter i land, blev »tættet«, dvs. der blev slået træpropper i hullerne til dammen og lasten lavet om, så fisken kunne ises dér. Destruktionsplanen for de gamle kuttere var trådt i kraft, og jeg tror næsten, at der blev søsat en ny trækutter fra værfterne hver månedsdag fra 1943, og frem til beddingen flyttede til den nye fiskerihavn omkring 1960. Når der var stabelafløbning på en ny kutter, var det kutyeme, at der var kaffe til alle håndværkere på værftet og de indbudte gæster på Sømandshjemmet. Jo, der var stor søgning, og Sømandshjemmet var en del af livet på havnen dengang.

Farer på havet

Der var dog store menneskelige omkostninger forbundet med fiskeriet under krigen, og mange fiskere og søfolk mistede livet under udførelsen af deres gerning, ligesom en del kuttere blev opbragt af den engelske marine og taget med til engelsk havn. Særligt 1943 var et slemt år for fiskerfamilierne i Esbjerg. Da mistede 38 fiskere livet og 44 børn var blevet faderløse. Alle budskaber fra

havet var overleveringer, da kutternes sendere var konfiskeret af tyskerne, men kutterne fulgtes ad, så de kunne holde øje med hinanden. Utallige er de gange, hvor min morfar Jens Simonsen som formand for Fiskeriforeningen kom for at hente min far. Så vidste vi børn, at en kutter var forlist, eller en mand var trukket udenbords og druknet. Inden de begav sig på vej til de efterladte, havde de en stille stund, hvor de fik kræfter til at gå den tunge gang. Når far kom hjem fra et sådant ærinde, fik vi børn at vide, at vi skulle være kammerater for de faderløse.

Sommerlejr for de faderløse

Under 2. verdenskrig omkom i alt 1.452 danske sømænd og fiskere på havet, og mange børn blev faderløse. Der blev gjort et stort arbejde for at hjælpe de mange familier, der havde mistet deres forsørger. Således bad Fiskeriforeningen Sømandshjemmene i Esbjerg være behjælpelige med afholdelse af en sommerlejr som en adspredelse og forhåbentlig til glæde for enkerne og deres hjemmeboende børn. Udgifterne til lejrens afholdelse blev afholdt af Fiskeriforeningen, der havde fået pengegaver fra hjemmевærende fiskere og handlende på Esbjerg Havn. Jeg husker, at Sømandshjemmets handlende kom med varer, der skulle med på lejren. Der var jo rationering på alle daglige fornødenheder, så der blev udvist stor offervilje fra de handlende. Proviant, sengetøj, ja jeg synes næsten alverdens ting, blev samlet på en af onkel Hans' lastbiler og kørt afsted til lejren. Far og mor deltog i afholdelsen af lejren, ligesom de deltog i 1944, hvor der blev afholdt sommerlejr på Hindsgavl Højskole med 68 fiskerhus-truer og 82 børn. Fra denne lejr refererede Dagbladet Vestkysten, at børnene havde fået opbyggelig tale fra såvel sømandsmissionær Lassen Lodberg som Johs. Otto, men at de samme to bagefter havde optrådt i et stort anlagt klovnenummer til stor morskab for børnene. Lejrene fortsatte også efter krigen og havde stor opbakning og sympati af hele

befolkningen i Danmark. Jeg husker, at når der blev talt om disse lejre i mit barndomshjem, kunne far ofte sige til os børn, "Ja, ja, det var nu i Esbjerg det begyndte". Jeg tror, at mine forældre har følt, at her var noget håndgribeligt, Sømandshjemmet Gl. Havn havde været med til at præge.

Modstandsbevægelsen

Min farbror Ansgar havde sammen med sin bedstemand Niels Munk sidst på krigen bestilt et nyt fiskerfartøj i Bogense. Skibet ved navn Akvila havde gjort klar til fiskeri. Fra BBC radio kom der melding om, at der i den kommende periode ikke måtte drives fiskeri. Niels var jo spændt på at få sine evner som fiskskipper om bord på eget dæk afprøvet. Han tog på fiskeri sammen med en anden nybygning Mirjam ført af Birger Bregnerod. De havde godt fiskeri og havde lasten næsten fuld, da de ankom til Esbjerg igen. Natten efter at skibene var udlossede, blev topstykkerne på begge kutteres maskiner sprængt i stykker af sabotører. Min far blev kontaktet af modstandsbevægelsen og fik til opgave at modtage og aflevere afregningerne fra begge kuttere. Jeg mindes det som bevægede dage for min far, men afregningerne blev afleveret til rette vedkommende. Frihedsrådet ville og forlangte, at udsendte meldinger fra London blev overholdt.

Kul på havnen

Under besættelsen var der ingen eksport til England. Det må have været mærkeligt for de mange mennesker, der havde deres arbejde på havnen, at alt gik i stå. Mange af havnearbejderne var vi kommet til at kende godt, når vi børn hjalp far med ærinder for søfolkene på skibene. Trods de hårde tider forblev Esbjerg Havn dog en stor arbejdsplads under hele besættelsen. En af årsagerne til den store trafik på havnen har nok været de hårde isvintre, vi fik under krigen. Damperne var kulfyrede og havde ringe maskinkraft, og da Esbjerg Havn blev anset for at være isfri, blev en stor del

af den søværts import til Danmark ført over Esbjerg Havn. På havnen var der desuden fire kulfirmaer med hver deres kulkran, to i Dokhavnen, et i færgehavnen og et i trafikhavnen. Under krigen blev der samlet meget kul sammen efter fyraften ved kulkranerne til brug i hjemmene i de kolde vintre. Så der blev hurtigt livlig trafik »rundt om hjørnet« ved det gamle sømandshjem igen.

Sabotage mod jernbanespor gav smadrede ruder

Vores nærmeste nabo, eksportstaldene, havde i tilknytning til jernbanesporene en rampe, der blev brugt til aflæsning af kreaturer, som skulle sælges på markedsdagene. Rampen strakte sig fra Sømandshjemmets østlige hjørne forbi staldene og endte ved D. Lauritzensvej. Under besættelsen blev rampen brugt af tyskerne til af- og pålæsning af krigsmateriel, og når det stod på, blev dørene til Sømandshjemmet forlangt låst, og tyskerne kom med deres spanske ryttere og afspærrede vejene. Trafikken med tysk krigsmateriel gjorde naturligvis jernbanesporene ud for Sømandshjemmet til et oplagt mål for sabotørerne, og fra slutningen af 1943 og til tyskernes kapitulation var sporene mellem Valsemøllen og D. Lauritzensvej mål for jernbanesabotage tolv gange.

Den første aften, sådanne sprængninger fandt sted, var bidende kold og mørk, og efter sprængningen var der ikke ét helt vindue i den side af huset, der vendte ud mod havnen. Huset blev gennemsvigt overalt af tyskere og Gestapo-folk, og min far blev gennet ned i gården og måtte stå op af væggen ind til eksportstaldene med geværer rettet mod sig. Det var en voldsom oplevelse for beboerne i huset, men vi børn synes mest, det var spændende, og da vi dagen efter fortalte vore kammerater om det hændte, følte vi os som små frihedskæmpere.

Efter den første sprængning lod Falck redningskorps presenningerne blive på Sømandshjemmet. De mente, at der

kunne blive brug for dem igen til afdækning af vinduerne, og det havde de ikke uret i. Ved de senere sprængninger blev huset dog varskoet telefonisk forinden, så man kunne lukke vinduerne op og dermed undgå, at de blev blæst ud, men det tog nu altid nogle vinduer i huset alligevel. Man kunne næsten være sikker på, at når vinduerne blev lukket op til vestsiden af huset, ville der komme sprængninger på jernbanesporene. På hjørnet af Skolegade og Stormgade lå en automobilhandel, Brd. Harborg. Efter en nat, hvor der havde været sprængninger på banelegemet, kom automobilhandleren med et stykke sprængt jernbaneskinne, der lå i hans gårdsplads om morgenen, og som man mente måtte være et stykke fra skinnerne ud for Sømandshjemmet.

Håndlangere, Gestapo og husundersøgelser

Vi erfarede ved selvsyn en nat, hvor kraftige sprængningerne var. Der havde været nogle sprængninger, og vi troede, at det var ovre for denne gang. Den sædvanlige husundersøgelse af besættelsesmagten og deres håndlangere var overstået, og pensionærerne var begyndt på at dække vinduerne af med presenningerne. Min bror og jeg hjalp til, og de tyske soldater, der patruljerede på jernbanen, var begyndt at gå på skinnerne igen. Pludselig lød et øredøvende brag, og vi så en tysk soldat flyve op i luften. Han har sikkert været dræbt på stedet. I de sidste to år af besættelsen kom husundersøgelserne af Sømandshjemmet ikke blot, når der havde været sprængninger på banelegemet. Gestapo kom fem gange, og vi børn kom til at hade de danske håndlangere. Det var slet ikke spændende længere, og vi begyndte at forstå frihedens pris og beundrede frihedskæmperne. Ved husundersøgelserne blev huset omringet af Gestapo, og alle udgangsdøre blev forlangt aflåst. Ved den sidste husundersøgelse var far kort forinden blevet kontaktet, og mor havde fået far sendt ind til staldene med mine to mindste brødre, der

var tvillinger. De havde en aftale med eksportstaldenes direktør Dujardin om, at far skulle komme derind, når han følte jorden brænde under sig. Gestapo forlangte huset undersøgt, og mor skulle med dem rundt for at lukke døre og skabe op. Mor forlangte, at et af børnene skulle med, og da jeg var hjemme, blev det mig. Jeg husker, at det sidste sted var kælderens. Bybergs tømrer havde lavet fire store trækasser, der var aflåst. Kasserne blev brugt til opbevaring af kongelig porcelæn, spisestel og glas, lysestager, og hvad der ellers blev brugt, når der skulle dækkes op til sammenkomster, og dem var der mange af i de år på Sømandshjemmet Gl. Havn. Det var mine forældres stolthed at kunne dække fint op til fest, og derfor var kasserne blevet lavet og anbragt i beskyttelsesrummet, for tænk, hvis det skulle blive beskadiget. Da vi kom til kasserne sagde mor til Gestapomændene: "Dem lukker jeg ikke op denne gang, dem så I jo i, sidst I var her". De må have fået respekt for mor, for kasserne blev ikke åbnet. Jeg tror ikke, der er mange mennesker, der kendte min mor uden også at kende den respekt, hun indgød hos de personer, hun kom i berøring med. Det har nok været nedartet fra Jens Simonsen.

Befrielsen

Befrielsen kom kort tid efter, og den 4. maj 1945, efter at det var meddelt, at tyskerne havde overgivet sig i Danmark, tog vor far og mor os børn med ned i kælderen. Far åbnede en af kasserne. Den indeholdt armbind som frihedskæmperne skulle bære. Mor sagde stille: "Husker du, Jens Otto, den sidste husundersøgelse vi havde?" Aftenen den 4. maj 1945 er nok en aften, som ingen af os, der har oplevet den, nogensinde vil glemme. På Sømandshjemmet fik pigerne og alle hjemmeværende pensionærer hver en 5 stks. pakke Columbia cigaretter, og far satte sig til klaveret og spillede og sang »En Lærke lettede og tusind fulgte«. Far havde tidligere spillet melodien på vort eget klaver i privaten,

så vi kunne nikke genkendende til stroferne, men at det var frihedssangen, havde vi ikke vidst. Sangen og noderne var udgivet af det illegale blad "Frit Danmark", som mine forældre modtog med posten. Vi børn undrede os over, hvor han kunne melodien fra, for han kunne ikke noder. Han var dog i besiddelse af et utrolig godt gehør, og et af hans store numre var, når han satte sig til klaveret, og vi børn så gav ham bind for øjnene, og han alligevel kunne spille for os. Far var medlem af FDFs veteranklub i Esbjerg, og de havde mange fornøjelige timer sammen, altid med sang og musik. Det var nok dér, far havde hørt melodien. Jeg har også en mistanke om, at det var tre fra FDF's veteranklub, som under krigen fik deres tilholdssted i den grønne stue på Sømandshjemmet, og som min far kaldte »de hårde drenge«, der foranledigede, at mine forældre blev varskoet, når der skulle sprænges jernbaneskiner. Den 4. maj om aftenen samledes også en del frihedskæmpere i kælderen på Sømandshjemmet. Det viste sig, at den telefonledning, der var installeret til vagtmændene i kælderen, også var blevet brugt til afsendelse af meldinger fra modstandsbevægelsen til England. Skipperskolen, der havde haft stor søgning under besættelsen, havde fået en hjælpelærer ved navn Kock Sørensen der boede på Sømandshjemmet. Det viste sig, at han var kaptajnløjtnant i marinen og var kommet til Esbjerg, da den danske flåde blev sænket. Kock Sørensen var chef for Frihedskæmperne Havneregion Esbjerg, og han brugte vagtcentralens ledningsnet som antenne, når han sendte og modtog meldinger fra England. Han fik jo kendskab til mange af de unge fiskere, der gik på skolen, og fik mange timer sammen med vagtmændene, når vi var i kælderen under luftalarmerne. I dagene efter befrielsen blev huset brugt til samlingssted for frihedskæmperne, og den tak til mine forældre, som Kock Sørensen nedskrev i deres gæstebog, er for os børn et kært minde.